

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА

У статті виокремлено та обґрунтовано критерії оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, рівні їх прояву та наслідки. Формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників оцінюється трьома рівнями прояву, кожний з яких характеризується певним змістом, орієнтацією в компонентах комунікативно-дискурсивної культури. Критеріями оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури були виокремлені такі – комунікативний, особисті психологічні якості, комунікативно-дискурсивні навички. Рівнями їх прояву визначено: високий, середній та низький.

Ключові слова: критерії, рівні, комунікативно-дискурсивна культура, офіцер-прикордонник

Вступ. Досліджуючи питання формування комунікативно-дискурсивної культури майбутнього офіцера-прикордонника під час його навчання у вищому навчальному закладі прикордонного відомства необхідно визначити рівень її сформованості на сучасному етапі. Це дозволить визначити ефективні шляхи впливу на майбутніх офіцерів-прикордонників спрямованого на та розвиток комунікативно-дискурсивної культури з урахуванням досить широкого спектру їхньої службової діяльності у майбутньому. А головне, на нашу думку, це те, що прикордонник є особою яка першим зустрічає гостей України і у своїй особі, по суті представляє державу, а це накладає на нього досить велику відповідальність. З метою якісного аналізу стану сформованості цього феномену необхідно окреслити критерії за якими можлива оцінка стану сформованості такого виду культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір критеріїв оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутнього офіцера-прикордонника є одним із наукових результатів нашого дослідження. У процесі добору критеріїв, рівнів і показників ми спиралися на роботи вчених, які досліджували питання формування та розвитку різних видів культури як у військових (С. Білявець [2], О. Діденко [5], Ю. Балашова [1], В. Зелений [7], А. Радванський [11], С. Совва [12]), так і цивільних майбутніх фахівців (Л. Васильченко [4], О. Залюбовська [6], І. Зозуля [8], І. Кузнецова [9]), а також вчених, що досліджували питання, які пов'язані з формуванням компетентностей, які, як на нашу думку, є показниками, що характеризують рівень сформованості комунікативно-дискурсивної культури (Н. Берестецька [3], О. Діденко [5], Н. Макогончук) [10].

Метою статті є виокремлення та обґрунтування критеріїв оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників та рівнів їх прояву та наслідків.

Виклад основного матеріалу. Наукова інтерпретація поняття «критерій» у сучасній науковій літературі трактується з урахуванням мети його використання. Зокрема, у словнику іншомовних слів «критерії» розглядаються як ознаки, на основі яких здійснюється оцінка та визначення чого-небудь [13].

Критерій (від грецьк. *κριτήριον* – засіб для судження, мірило) – це ознака, на підставі якої можна робити оцінку, визначити або класифікувати те чи інше явище. Новий тлумачний словник української

мови дає таке визначення критерію: це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [14]. Критерій можна трактувати і як мірило оцінки при характеристиці сутності того чи іншого педагогічного явища, процесу або поняття. Це так званий ідеальний зразок, еталон, що задає вищий, більш досконалий рівень необхідного явища чи процесу.

Під критерієм оцінки сформованості комунікативно-дискурсивної культури ми розуміємо певні характеристики, що оточують процес формування та розвитку комунікативно-дискурсивної культури, а їхні показники розкривають сутність цих характеристик, що дозволяє визначити рівні сформованості цього виду культури. Взагалі критерії оцінки стану сформованості комунікативно-дискурсивної культури визначалися нами, виходячи із системного розуміння культури, виокремлення особливостей її складників.

З метою зручності використання критеріїв учені як правило обмежують критерії певними вимогами, які визначаються з урахуванням специфіки дослідженого феномену. Ми також передбачаємо те, що критерії повинні досить повно віддзеркалювати сутність досліджуваного педагогічного процесу, враховувати його динаміку. Тому, критерії мають урахувати всі риси і сторони педагогічних заходів спрямованих на досягнення головної мети, а у нашому випадку – це сформованість на достатньому рівні комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання у вищому військовому навчальному закладі прикордонного відомства. Окрім цього, потрібно, щоб кожний критерій можна було чітко виявити на всіх рівнях його прояву, а також він віддзеркалював взаємодію структурних компонентів змісту комунікативно-дискурсивної культури.

Ми вважаємо, що *критерії* комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників повинні відповідати таким вимогам:

відображати найбільш істотні, стійкі, повторювальні дії майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, осмислення та застосування навчального матеріалу для формування комунікативно-дискурсивної культури;

об'єктивно оцінювати не лише стан сформованості комунікативно-дискурсивної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників, а й педагогічні методи та прийоми, які застосовуються для ефективного фор-

мування у майбутніх офіцерів-прикордонників комунікативно-дискурсивної культури в процесі навчання гуманітарних дисциплін;

розкривати ефективність тих видів службової діяльності, де реалізується комунікативний підхід, бути простими, зручними у використанні, піддаватися математичній обробці.

Крім того, у процесі виокремлення критеріїв оцінки стану сформованості комунікативно-дискурсивної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників ми прагнули врахувати загальноприйняті вимоги до обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що критерії повинні відбивати основні закономірності формування особистості; встановлювати зв'язки між усіма компонентами досліджуваного феномену; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними; бути розкриті через низку специфічних ознак, які віддзеркалюють усі структурні компоненти; відбивати динаміку вимірюваної якості в часі.

На основі аналізу наукової літератури та експертної оцінки було виокремлено критерії оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури майбутнього офіцера-прикордонника, які враховують компоненти такого явища як комунікативно-дискурсивна культур. До них було віднесено: комунікативний, особисті психологічні якості, комунікативно-дискурсивні навички.

Комунікативний критерій характеризує сформованість вмінь професійного спілкування, знання англійської мови та мови суміжних країн на достатньому рівні, що забезпечує якісне виконання службових обов'язків, а також характеризує сформованість комунікативних навичок. Крім того, комунікативний критерій дозволяє оцінити здатність інтерпретувати поведінкові реакції учасників спілкування, а також володіння комплексом технологій професійної комунікації. Розвиток та формування особистості за цим критерієм відбувається під час вивчення дисциплін «Етика і естетика», «Риторика», «Іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Англійська мова для повсякденного вжитку», «Англійська мова для професійних потреб», «Історія української культури», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова. Культура мовлення». «Практична стилістика», «Лінгвокраїнознавство країн основної іноземної мови», «Практичний курс основної іноземної мови», «Основи теорії мовної комунікації», «Основи мовознавства та теорії мовної комунікації»

Наступний критерій - *особисті психологічні якості* означають систему внутрішніх здібностей майбутніх офіцерів-прикордонників та здатність у них їх реалізувати. Цей критерій характеризує мотиваційно-ціннісний компонент комунікативно-дискурсивної культури. У змісті цього компоненту ми виокремлюємо низку елементів, а саме:

професійна спрямованість (ціннісне ставлення до служби у сфері відповідальності прикордонного відомства, професійний інтерес, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення);

усвідомлення майбутнім офіцером-прикордонником значущості комунікативно-дискурсивної культури як вагомого фактору успішності їхньої майбутньої службової діяльності;

ціннісне ставлення до формування комунікативно-дискурсивної культури.

Саме таким чином, на нашу думку, відбувається внутрішнє формування комунікативно-дискурсивної

культури. А розвинуті здібності та здатність майбутнього офіцера-прикордонника характеризують рівень ефективності виконання своїх службових обов'язків у майбутньому та поєднують у собі якості творчого мислення, культури спілкування, культуру саморегуляції свого стану, жестів та пластики рухів, культуру сприйняття дій інших осіб, культуру емоцій, а також чітко відпрацьовану та сформовану систему психологічних індивідуальних якостей. Теоретичну основу забезпечує дисципліна «Педагогіка і психологія».

Третій критерій - *комунікативно-дискурсивні навички* стосуються вміння застосовувати здобуті фонові знання на практиці. Цей критерій характеризує операційно-діяльнісний компонент і формує комунікативно-дискурсивну культуру під час вивчення дисципліни «Прикордонний контроль», зокрема тої частини цієї дисципліни, що безпосередньо стосується процесу здійснення прикордонного контролю.

Ці критерії повинні мати свої рівні прояву. Вивчення психолого-педагогічної літератури та аналіз емпірично отриманих даних дозволили зробити такий висновок, що формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників оцінюється трьома рівнями прояву, кожний з яких характеризується певним змістом, орієнтацією в компонентах комунікативно-дискурсивної культури.

Високий рівень характеризується володінням знаннями про сутність, зміст і структуру комунікативно-дискурсивної культури; сформованість на їх основі комунікативних умінь, фонових знань і навичок. На високому рівні розвитку комунікативно-дискурсивна культура стає сталою рисою особистості, підґрунтям якої є сприятливі природні задатки, потреби, стійка мотивація до службової діяльності, саморозвитку та самовдосконалення. На цьому рівні сформованості комунікативно-дискурсивної культур майбутній офіцер-прикордонник не замислюється постійно про те, як він поводить. У психологічному підґрунті протікання процесу формування комунікативно-дискурсивної культури на цьому рівні велике значення має самоконтроль з використанням фонових знань і над усвідомленими добром висловів, жестів, міміки. Деякі відхилення від цих вимог, прояви аморальності тут або взагалі не зустрічаються, або ж бувають незначними і епізодичними. Майбутні офіцери-прикордонники з *високим рівнем* мають сформовані стійкі пізнавальні інтереси до питань пов'язаної з комунікативно-дискурсивною культурою й вивчення навчальних предметів «Етика і естетика», «Риторика», «Іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Англійська мова для повсякденного вжитку», «Англійська мова для професійних потреб», «Історія української культури», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова. Культура мовлення». «Практична стилістика», «Лінгвокраїнознавство країн основної іноземної мови», «Практичний курс основної іноземної мови», «Основи теорії мовної комунікації», «Основи мовознавства та теорії мовної комунікації», «Прикордонний контроль». Вони позитивно ставляться до роботи з формування у себе комунікативно-дискурсивної культури та чітко розуміють її значення для майбутньої службової діяльності. Такі майбутні офіцери-прикордонники прагнуть активно засвоїти знання про особливості комунікативно-дискурсивної культури, спрямованість на безперервний саморозвиток у них виражена дуже контрастно.

Вони мають ґрунтовні фонові знання й уміння,

необхідних для майбутньої діяльності.

Для середнього рівня характерним є бажання зрозуміти більше, ніж сказано словами; чітке і правильне розуміння змісту комунікативно-дискурсивної культури, доброзичливий стиль комунікації з громадянами, що перетинають кордон та колегами. У таких майбутніх офіцерів-прикордонників розвинені уміння керувати своєю мімікою, жестами і будувати процес комунікації з підлеглими та громадянами під час перетину кордону у відповідності з вимогами військових статутів, конкретними завданнями керівництва, виходячи із знань індивідуальних психологічних особливостей кожного прикордонника, рівня його загальної і військової підготовки. У майбутніх офіцерів-прикордонників з *середнім рівнем* переважно сформовані стійкі пізнавальні інтереси до питань комунікативно-дискурсивної культури й вивчення навчальних предметів Вони переважно позитивно ставляться до роботи з формування у себе комунікативно-дискурсивної культури та розуміють її значення для становлення професіонала. Проте прагнення активно засвоїти знання про особливості комунікативно-дискурсивної культури у них досить ситуативне, спрямованість на безперервний саморозвиток у себе комунікативно-дискурсивної культури виявляється обмежено. Фонові знання на цьому рівні про норми комунікативної поведінки під час виконання службових обов'язків не завжди повні. Вони загалом розуміють рівень власних фонових знань й умінь, необхідних для формування комунікативно-дискурсивної культури, часто можуть дати змістовну характеристику цінностям, аналізувати їхні вияви у службовій діяльності офіцера-прикордонника. У них переважно розвинені комунікативно-дискурсивні навички й уміння.

При низькому рівні відчуваються утруднення у встановленні контакту з громадянами, не розуміння комунікативно-дискурсивної культури, відсутнє володіння уміннями і навичками комунікативно-дискурсивної культури, а стиль спілкування – авторитарний. Для майбутніх офіцерів-прикордонників з низьким рівнем комунікативно-дискурсивної культури притаманні збудженість, відсутність витримки і самовладання не лише при вирішенні складних питань в службі, але і в нескладних, звичайних умовах службового життя. Поряд з позитивними рисами комунікативної поведінки, у них є серйозні недоліки під час спілкування, одразу ж проявляє нетерпимість, втрачає контроль над своїми висловлюваннями, ображає оточуючих, не враховує його індивідуальних особливостей. Комунікативно-дискурсивна культура цього майбутнього офіцера характеризується однобічністю прояву і розвитку. З високим рівнем розвитку вимогливості, сумлінності, ширості прояву своїх

почуттів, стійким службовим, діловим підходом допускає вказані вище відхилення від вимог комунікативно-дискурсивної культури. Причиною таких відхилень є деякі негативні риси характеру і темпераменту (надмірна збудженість, нетерплячість, неврівноваженість, слабка емоційно-вольова стійкість у взаємовідносинах), недостатньо висока загальна культура та особливо культура мови, відсутність фонових знань. Постійний психічний стан підвищеної збудженості зумовлює порушення моральних принципів. Слабкий розвиток комунікативно-дискурсивної культури пояснюється як недостатнім загальнокультурним розвитком, так і слабкістю вольового саморегулювання своєї комунікативної поведінки, невмінням, а іноді і небажанням долати непотрібну збудженість і нетерплячість у відданні розпоряджень і вказівок. У майбутніх офіцерів-прикордонників з *низьким рівнем* сформованості комунікативно-дискурсивної культури не сформовані стійкі пізнавальні інтереси до питань комунікативно-дискурсивної культури й вивчення навчальних предметів Вони не завжди позитивно ставляться до роботи з формування у себе комунікативно-дискурсивної культури та нечітко розуміють її значення для становлення. Прагнення активно засвоїти знання щодо особливостей комунікативно-дискурсивної культури у них майже не виражене. Вони нечітко розуміють рівень власних знань й умінь, необхідних для формування комунікативно-дискурсивної культури, не уміють давати змістовну характеристику цінностям, аналізувати їхні прояви у майбутній службовій діяльності в якості офіцера-прикордонника. Такого рівня сформованості суб'єкти не можуть використовувати знання про комунікативно-дискурсивну культуру в різних ситуаціях, у них не розвинені навички комунікативно-дискурсивної культури, відсутні фонові.

Перехід з одного рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури на інший пов'язаний з якісними змінами, що відбуваються у всіх її структурних компонентах. Ознаками, на основі яких відбувається оцінювання цих якісних змін, виступають критерії оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури.

Висновок. Критеріями оцінки рівня сформованості комунікативно-дискурсивної культури є комунікативний, особисті психологічні якості, комунікативно-дискурсивні навички. Рівнями їх прояву визначено: високий, середній та низький.

Визначення перспектив подальших досліджень. Проведення констатувального етапу педагогічного експерименту з метою визначення сучасного стану сформованості комунікативно-дискурсивної культури та виявлення ефективних шляхів щодо її розвитку та формування.

Список використаної літератури

1. Балашова Ю.В. Особливості педагогічного проектування економічних дисциплін як складової дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу / Юлія Балашова, Олександр Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. Грязнов І. О. - Білявець С.Я. Формування професійної культури у військовослужбовців за контрактом як педагогічна проблема / Сергій Білявець, Олександр Діденко // Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім.Б.Хмельницького / ред. кол.: В.О.Балашов (голов. ред.) та ін. – Хмельницький, 2010. – № 54, ч. II. – С. 5–8.
2. Берестецька Н.В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійного спілкування у процесі навчання гуманітарних дисциплін: дис... канд.пед.наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». – Хмельницький, 2008. – 244с.
1. Васильченко Л.В. Формування управлінської культури керівника школи в системі післядипломної педагогічної освіти: дис... канд.пед.наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». – Запорозьке, 2006. – 278 с.
2. Діденко О.В. Соціально-психологічні чинники розвитку організаційної (корпоративної) культури офіцера-прикордонника / Олександр Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України :

- електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. Грязнов І. О. -Залюбівська О.Б. Педагогічні умови формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів / Оксана Залюбівська, Олександр Діденко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України . 2015. Вип.2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
3. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України: дис... канд.пед.наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». – Київ – 2003. – 212с.
  4. Зозуля І. Є. Педагогічні умови полікультурного виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів / Ірина Зозуля, Олександр Діденко // Зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім.Б.Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2011. – № 57. – С. 23–25.
  5. Кузнецова І.В. Педагогічні умови формування емпатійної культури студентів вищих медичних навчальних закладів: дис... канд.пед.наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». – Харків, 2004. – 200с.
  6. Макогончук Н. В. Формування громадянської компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу: дис... канд.пед.наук: 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». – Хмельницький, 2013. – 245 с.
  7. Радванський А. І. Зміст, структура та особливості лінгвосціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців / Артем Радванський, Олександр Діденко // Збірник наукових праць № 53. Серія : Педагогічні та психологічні науки / гол. ред. Романишина Л. М. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України імені Б. Хмельницького, 2010. – С.91–94.
  8. Совва С. М. Педагогічні умови формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників / Сергій Совва, Олександр Діденко // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2010. – Вип. 529. – С. 172–181.
  9. Пустовіт Л.О. Словник іншомовних слів / [Л.О.Пустовіт, О.І.Сколено, Г.М.Сюта, Т.В.Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
  10. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2007. – Т. 2. – 926 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016 р.
Рецензент: канд.пед.наук, доц. Полюк В.С.

Бабич Ольга

кафедра англійського мови

Национальная академия Государственной пограничной службы Украины
имени Богдана Хмельницкого, м. Хмельницький, Украина

КРИТЕРИИ И УРОВНИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ-ДИСКУРСИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ ПОГРАНИЧНИКОВ

В статті виділено і обґрунтовано критерії оцінки рівня сформованої комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-пограничників, рівні їх проявлення і наслідки. Формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-пограничників оцінюється трьома рівнями проявлення, кожен з них характеризується певним змістом, орієнтацією в компонентах комунікативно-дискурсивної культури. Критеріями оцінки рівня сформованої комунікативно-дискурсивної культури були виділені такі – комунікативний, особисті психологічні якості, комунікативно-дискурсивні навички. Рівнями їх проявлення визначено: високий, середній і низький.

Ключові слова: критерії, рівні, комунікативно-дискурсивна культура, офіцер-пограничник.

Babich Olga

English Language Department

National Academy of State Border Service of Ukraine
Named after Bohdan Khmelnytsky, Khmelnytsky, Ukraine

CRITERIA AND LEVELS OF FUTURE BORDER GUARD OFFICER'S COMMUNICATIVE AND DISCURSIVE CULTURE FORMING

The following criteria for assessing the levels of communicative and discursive culture formation have been determined: communicative, personal psychological qualities, communicative and discursive skills. Communicative criterion describes formation of professional communication skills, sufficient proficiency both in the English language and in the languages of the neighboring countries, knowledge of which is required in the line of duty; it also characterizes the formation of communication skills, making it possible to evaluate the ability of communicators' behavioral responses interpretation as well as their mastery of professional communication technologies. The criterion of personal psychological qualities implies a system of future border guards officers' internal capabilities and their ability to realize them. This component includes a number of elements, such as: professional orientation; future border guard officer's understanding of the significance of communicative and discursive culture as an important factor in their future service activity; axiological attitude to formation of communicative and discursive culture. The criterion of communicative and discursive skills relates to the ability of utilizing acquired background knowledge in practice. This criterion describes the operational and pragmatic component and forms communicative and discursive culture in the course of learning the subject of "Border control", namely the part of the course that is directly related to the border control procedures.

Key words: criteria, levels, communicative and discursive culture, border guard officer